

Радослава Илчева (София)

ЛИТЕРАТУРНАТА АНТРОПОНИМИКА: ВЪПРОСИ И ОПИТ ЗА ОТГОВОРИ

Литературната антропонимика (ЛА), както, впрочем, и самата антропонимика, е нова дисциплина. Въпреки основополагащите трудове на В. Никонов (Никонов, 1971), Е. Магазаник (Магазаник, 1978), Ю. Карпенко (Карпенко, 1986), Е. Юшкова, Н. Лабунец (Юшкова, Лабунец, 1999) и др., тя все още се бори за своята автономност. Обособяването ѝ като самостоятелна изследователска територия до голяма степен зависи от ситуирането в научното пространство и от ясното структуриране на проучвания обект. Тези важни проблеми предизвикаха настоящия доклад. База за наблюденията ни стана функционирането на собственото име в руската литература от XVIII–XIX в.

Ситуирането на ЛА в научното пространство на пръв поглед е ясно - на границата между литературознанието и езикознанието. Но това общоприето твърдение отключва цяла поредица от въпроси. За какъв тип граничност става дума? Дали границата е постоянна или променлива? Кои са факторите, които непрекъснато я коригират? Кой подход трябва да е приоритетен – литературоведският или езиковедският? Не е ли далеч по-важно да се намери балансът между съдържащите се в самото название компоненти, при това с оглед на конкретната проблематика, дори на конкретния случай?

Границата литературознание/езикознание е определяща, но не и достатъчна, за да изпъкне спецификата на ЛА като самостоятелна дисциплина. Пренебрегването или омаловажаването на науки като културологията, етнологията, социологията, народопсихологията и т.н., би било непростима самонадеяност.

Не по-малко въпроси предизвиква и структурирането на обекта на изследване – руската литературна антропонимия. Тя традиционно продължава да бъде центрирана около името на литературния персонаж. Не спорим, че името на Героя е най-разработената и най-съществената

част от литературната антропонимия. Но смятаме, че фокусирането единствено върху него извежда ЛА от равнището на самостоятелна дисциплина до това на важния, но все пак отделен случай. Името на Автора, както и името на Произведението, също заслужават подобавашо внимание.

В тази връзка предлагаме следното структуриране на руската литературна антропонимия.

I. ИМЕТО НА АВТОРА.

А. Фамилията на Автора. Въпреки, че е «езикова» даденост, тя представя в по-различна светлина познатите литературни факти, благодарение на съдържащата се в нея социокултурологична информация.

Най-проученият пласт от този вид литературни антропоними е *етимологията на фамилията на руските писатели от Новото време*. Картината е изключително пъстра: фамилии от тюркски произход (Кантемир, Тургенев, Аксаков), характерни за висшата аристокрация оттопонимни фамилии (Вяземски, Одоевски), разнородните фамилии на разночинците (Сперански, Белински, Успенски), казуални фамилии (Херцен) и т. н.

Особен интерес представлява *русификацията на чуждия антропоним*. Днес само специалистите знаят, че фамилията на Денис Фонвизин всъщност е фон Визин. Рускостта на автора е довела до сливането на двете части и имплантирането на руския фамилообразователен суфикс -ин в немския антропоним. В този си вид фамилията преминава към потомците на писателя. Нека посочим и обратния случай – украинската по произход фамилия Баламута се трансформира в чуждозвучащата Балмонт.

Нов и все още неначенат терен, където въпросите чакат своите отговори, е *функционирането на писателската фамилия в историко-литературния контекст*. Защо Гогол не е известен с официалната си двойна фамилия Гогол-Яновски? Защо Лермонтов упорито търси следите на мистериозния шотландец Лермонт? Защо в руската литература има само един Бунин, след като те би трябвало да са двама (В. Жуковски е син на А. Бунин)? Защо бащината фамилия Шеншин се превръща в обцесия за лирика Афанасий Фет? Въобще, руският писател е по-обвързан с фамилията си, отколкото това изглежда на пръв поглед.

Б. Псевдонимът на Автора. За разлика от фамилията, той е проява

на свободния избор на писателя. Тази област от руската литературна антропонимия е добре проучена (Масанов, 1964; Суперанска, Суслова, 1981, 134–145). Затова ще предложим само следната възможна систематизация на обширния материал.

Степени на зависимост между собственото име и псевдонима 1) Псевдонимът насочва към името на автора - чрез инициали, анаграма, палином, акроним, съкращаване на фамилията (А. Гриневский - Грин) и т. н. Като псевдоним може да се използва някаква форма на ргаепотен'а (Искандер – Александър Херцен) или патронима (Александър Серафимович Серафимович с истинска фамилия Попов), звуково или смислово уподобяване на фамилията (Антоша Чехонте – Антон Чехов, Етиоп – Чернишевски). 2) Авторът избира за псевдоним името на свои близки или познати. Анна Горенко взема фамилията на баба си – Ахматова, Николай Жоголев (Рубцов) – прозвището на дядо си, братя Жемчужникови и А. К. Толстой – името на стария слуга Козма Прутков.

Степени на взаимобвързаност между собственото име и псевдонима: 1) Псевдонимът измества името – Максим Горки (Алексей Пешков), Рюрик Ивнев (Михаил Ковальов); 2) Псевдонимът се слива с името: П. И. Мелников-Печерски, Н. Е. Салтиков-Шчедрин.

Класификация на литературните псевдоними: 1) по честотност – еднократни, случайни, временни, постоянни; 2) по начин на образуване – криптоними (инициали, псевдоинициали, астероними, цифри и пр.) и собствено псевдоними (около двадесетина разновидности в зависимост от най-различни фактори – външния вид на автора, неговите националност, професия и т. н.)

Важно е да отбележим, че освен легитимация на авторовия Аз, псевдонимът често се оказва и *отеп*. Дали Борис Бугаев (Андрей Бели) щеше да напише романа «Петербург»? Дали Фьодор Тетерников (Фьодор Сологуб) щеше да стане знакова фигура на руския символизъм? Дали Ефим Придворов (Демян Бедни) щеше да направи кариера като официален кремълски поет? Впрочем, архаичната идея за тъждеството на човека и името му е атрактивно, но не и достатъчно обяснение за появата на един или друг литературен псевдоним. Понякога причините са съвсем прозаични.

II. ИМЕТО НА ЛИТЕРАТУРНИЯ ПЕРСОНАЖ.

А) Имена на исторически личности, станали литературни герои.

Те не могат да бъдат променяни, но заслужават сериозно изследователско внимание с «поведението» си в художествения текст. То е едно при агнионимите, друго при прозвището. Понякога името се различава (Наполеон – На поле он; Багратион – Бог рати он¹), понякога в различните контексти изпъкват негови различни форми (Наполеон Бонапарт, Наполеон, Бонапарт, Буонапарте във «Война и мир»). Частен случай е неназоваването на известен исторически персонаж. Така например, в Пушкиновата поема «Медния Конник» Петър Велики присъства като Той, Александър I – като покойният цар. Пак при Пушкин открихме уникална манипулация с личното име на историческия персонаж. Поетът нарича героинята си от поемата «Полтава» Мария, въпреки че е знаел действителното име на щерката на Кочубей – Матрьона. И за да бъде читателското недоумение пълно, сам посочва този факт в бележките в края на произведението.

Б) Имена на фикционални герои:

1) *Условни имена.* При тях са нарушени антропонимичните норми на избраното място, време и социална среда

- *Характеристични имена.* Имената – литературни маски на носителите си, са често срещано и добре проучено явление в литературата на XVIII в. (антропонимичните антоними Евгений – Филарет в сатириите на А. Кантемир, персонажи като Простакова, Скотинин, Правдин на Д. Фонвизин). Както отбелязва Никонов те дълго се запазват в руската литература, но се променят функционално: от изчерпателни характеристики на персонажа преминават в намеци и асоциации в творчеството на писателите от XIX в. (Никонов, 1971, 413–415).

- *Имена на героите в science-fiction.* Екзотичната антропонимия тук е в повечето случаи задължителна. На извънземните герои не им прилягат земни антропоними. Затова авторите измислят демонстративно различни от познатата антропонимия имена. Друг е въпросът, че тези измислени имена все пак се опират на действащите ономастични системи, даже и когато им се противопоставят (вж.: Карпенко, 1986, 7–8).

- *Имена на героите от приказките* за животни и вълшебните приказки, които по някакъв начин рефлектират в литературните текстове. Тук не става дума за зооними, а за имена, подобни по структура и звучене на антропонимите, които обаче пазят връзка с изходния статус на персонажа. Най-често, като имитация на руската битова комуникация, се използва формулата *ргаепоен* +патроним (отчество) – Котофей Иванович, Лиса Патрикеевна. Само при мечока, тотемното животно,

руската тричленна антропонимична формула е с пълна реализация - Михайло Иванович Топтыгин. Имената пък на някои персонажи от вълшебните приказки са взети от реалния антропонимикон. Но в приказката те се срещат с прозвището – Иван – царския/ поповия/ селския син; Василиса Прекрасна и пр.

2) *Аноними*. В повечето случаи се подразбира, че персонажът има име, което авторът по някакви причини не изговаря.

4) *Имена от реалния антропонимикон*. Това е най-сложната и разнородна категория. В тази област разработките са извънредно много и с приносно значение, но изключително в плоскостта на емпириката. Опитите за систематизация са рядкост. Това се вижда и от съставената от Н. В. Виноградова подробна библиография за името на литературния персонаж, където са включени близо 600 заглавия на трудове, публикувани след 1980 г. (Виноградова, 1998). Ситуацията е напълно разбираема: индивидуалността на името се сблъсква с индивидуалността на твореца, с неговите предпочитания, стил, техника на писане, начини за създаване на въображаемия свят и т.н.²

III. ИМЕТО НА ЛИТЕРАТУРНОТО ПРОИЗВЕДЕНИЕ. Въпреки, че още през 1986 г. Ю. Карпенко постави въпроса за заглавието като специфичен хрематоним (Карпенко, 1986, 20–22), тази област си остава terra incognita за изследователите. Същевременно даже принципите на нейното структуриране биха могли да бъдат обект на отделна статия.

Извън обсега на вниманието ни останаха такива важни въпроси, като функционирането на топоса «име» в различните литературни системи, въпросът за протонима, за срещата на случайното и закономерното в името на литературния персонаж, за граничните и преходни феномени и т. н. Напълно съзнаваме схематизма и непълнотата на предложеното структуриране на руската ЛА. Но сме уверени, че поставените проблеми сигнализират за наличието на още един дискурс в литературното произведение – антропонимичния. Дискурс, който чака своите изследователи.

БЕЛЕЖКИ

¹Вж.: Державин, 1957, 309.

²Вж. задълбочения анализ на различните подходи на Толстой и Достоевски при избора на име на литературните герои, направен от А. Бем (Бем, 1933).

БИБЛИОГРАФИЯ

- Бем, 1933: *Бем, А.* Личные имена у Достоевского. В: Сборник в чест на проф. Л. Виноградова, 1998: *Виноградова, Н. В.* Имя литературного персонажа: Материалы к библиографии. В: Литературный текст: проблемы и методы исследования. Тверь, 1998, вып.4, с. 157–197. Или, <http://mojabiblioteka.narod.ru>
- Милетич за седемдесетгодишнинагата от рождението му. (1863-1933). С., 1933, с. 409–434.
- Державин, 1957: *Державин, Г. Р.* Сочинения. Л., 1957.
- Карпенко, 1986: *Карпенко, Ю. А.* Специфика имени собственного в литературе. В: *Onomastica*, 1986, t.XXXI, 6–22.
- Магазаник, 1978: *Магазаник, Э. Б.* Ономапозтика, или “говорящие имена” в литературе. Ташкент, 1978.
- Масанов, 1964: *Масанов, Ю. И.* В мире псевдонимов, анонимов и литературных подделок. М., 1964.
- Никонов, 1971: *Никонов В. А.* Имена персонажей. – В: Поэтика и стилистика русской литературы. Л., 1971, 407–419.
- Суперанска, Сулова, 1981: *Суперанская, А.В., А.В. Сулова.* Современные русские фамилии. М., 1981.
- Юшкова, Лабунец, 1999: *Юшкова Е. А., Н. В. Лабунец.* Имя собственное в контексте фантастического произведения - http://www.sf.mksat.net/vk/recen/1999/jushkova_labunetz.htm